

Robert Cazinkić

UDK 811.163.6'367.335

Filozofska fakulteta v Ljubljani

Oziralni prilastkovi odvisniki

1 Lastnosti oziralnega stavka¹

Značilnosti oziralnega stavka, kakršen se v mnogih jezikih pojavlja najpogosteje, so naslednje (Kordić, 1995: 20–23):

1. oziralni stavek je odvisnik;
2. opravlja vlogo pridevniškega prilastka; to pomeni, da nadredni stavek vsebuje besedo, na katero se oziralni stavek navezuje;² ta odnosnica je običajno samostalnik, imenuje pa se antecedent;³
3. oziralni stavek se uvaja z oziralnikom, tj. oziralnim zaimkom, katerega oblika izkazuje njegovo skladijsko vlogo v oziralnem stavku;⁴
4. t. i. skladijsko-pomenska in pragmatična vloga antecedenta sta v oziralnem stavku ohranjeni, saj oziralnik zaradi zastopanja antecedenta hkrati opravlja vlogo (dela) stavčnega člana in izhodišča (teme) odvisnika;⁵
5. antecedent in oziralnik sta v stičnem položaju, in to tako, da je antecedent pred oziralnikom; oziralni stavek je torej v odnosu do besede, na katero se navezuje, zapostavljen (postponiran).

¹ Sestavek je nekoliko predelani del avtorjeve diplomske naloge Oziralni prilastkovi odvisniki s *ki* in *kateri* (mentorica: red. prof. dr. Breda Pogorelec), Ljubljana, Oddelek za slovanske jezike in književnosti, 1999, ki je bila nagrajena s študentsko Prešernovo nagrado Filozofske fakultete v Ljubljani. Drug del naloge (Kategorizacija in razvrstitev oziralnikov *ki* in *kateri*) naj bi predvidoma izšel v *JR*.

² Zaradi svoje navezovalne vloge se je oziralni zaimek v starogrški in latinski slovnici imenoval kar anaforični (Simeon, 1969a: 63). Podobna je logika slovenskega poimenovanja: oziralni zaimki so tisti, ki »se ozirajo na nadredni stavek« (Bajec idr., 1964: 181).

³ Termin *odnosnica* je poimenovanje za jedrni oz. neprilastkovni del vsake podredno zložene samostalniške (ali prislovne) besedne zveze (prim. iztočnico *odnosnica* pri Toporišiču /1992: 157/). Po zgledu na S. Kordić (1995) za tisti del samostalniške sintagme, ki ni oziralni prilastkov odvisnik, uporabljam mednarodni izraz *antecedent*, ki je zaradi svoje terminologizacije ustrezen tudi za tiste jezike, kjer oziralni stavek ni zapostavljen (v slovenščini antecedent tako ali tako dejansko stoji pred oziralnim odvisnikom). Nasploh je antecedent strokovni izraz, ki »označuje jezikovno enoto, na katero kaže kaka druga enota v povedi (anaforična referenca), običajno enota, ki sledi«; antecedent je lahko beseda, besedna zveza ali pa tudi stavek oz. zveza stavkov (Kordić, 1995: 20). Antecedent oziralnega zaimka (stavka) in jedro krovne samostalniške sintagme nista vedno prekrivna.

⁴ Namesto mednarodnega termina *relativizator*, ki ga najdemo pri S. Kordić (1995), tu uporabljam poimenovanje *oziralnik* (mednarodno: *relativ*) kot krovni izraz, medtem ko bi bil lahko *relativizator* podpomenka, ki se uporablja samo takrat, kadar se na oziralni stavek gleda z dinamičnega vidika, tj. v zvezi z njegovim nastajanjem, relativizacijo ali oziraljenjem.

⁵ Ker se antecedent in oziralnik ujemata v spolu in številu, v sklonu pa ne, ohranjanje skladijsko-pomenske vloge antecedenta ne pomeni, da je skladijsko-pomenska vloga oziralnika enaka vlogi antecedenta, ampak zgolj to, da oziralnik opravlja skladijsko-pomensko vlogo in da to vlogo kot tako pozna tudi antecedent. Zavedam se, da ustaljeno določanje stavčnih členov temelji na štirih merilih: pomen, vprašalnica, oblika in položaj v stavčni zgradbi (Toporišič, 1984: 474;

Ker so to značilnosti tipičnih predstavnikov oziralnega stavka, seveda ne veljajo za vse primerke te kategorije.⁶ Po t. i. tipološkem pristopu se na podlagi lastnosti, ki se ponavljajo pri večjem številu enot v korpusu, opredeli prototip, tj. tipični predstavnik, pojmovan kot sredina lestvice, na kateri se od sredine proti robovoma pojavljajo tudi vedno bolj netipični predstavniki. Teh opis ne izključuje, ker je kategorija pojmovana kot kontinuum z žariščnimi predstavniki. Glede na to, da se netipični predstavniki med seboj razlikujejo po tem, koliko odstopajo od lastnosti dobrih primerkov, se pri njihovem opisu postavlja temeljno vprašanje, kolikšno odstopanje od tipičnih lastnosti je še dopustno za uvrstitev primerka v dano kategorijo. Odgovor na to lahko da samo stalno primerjanje z žariščnim predstavnikom, ki pa je — tako kot vsako določanje podobnosti — v bistvu subjektivno.⁷

Katere so opredeljevalne lastnosti oziralnega stavka, je od jezika do jezika deloma različno. Take značilnosti oziralnega stavka v slovenščini so tri:

- a) biti mora odvisnik,
- b) njegov sestavni del mora biti oziralnik,
- c) v oziralnem stavku morata biti ohranjeni skladenjsko-pomenska in pragmatična vloga antecedenta.

V slovenščini so tako možni oziralni stavki, ki nimajo vloge pridevniškega prilastka ali katerih oziralniki se ne stikajo z antecedentom, ne moremo pa si predstavljati takih primerkov te kategorije, ki ne bi imeli navedenih treh značilnosti. Tipični predstavnik oziralnega stavka, za katerega velja vseh pet spredaj naštetih lastnosti, bi bil lahko odvisnik povedi *Ženske, ki prihaja, ne poznam*.

2 Odvisni stavek

Če je oziralni stavek odvisnik, to pomeni vsaj dvoje: 1. da vedno vsebuje osebno (bolje: določno) glagolsko obliko, ki mu daje stavčnost,⁸ in 2. da je del oziralnega stavka tudi slovnično sredstvo kot znamenje njegovega odvisniškega statusa, tj. oziralnik.

Tip odvisnega stavka se običajno določa na podlagi formalnega in funkcijskega merila. Prvo temelji na vezniških besedah, ki odvisnik povezujejo z nadrednim stavkom, drugo pa izhaja iz skladenjske vloge odvisnika. Po obeh merilih pripada oziralnemu stavku med odvisniki poseben položaj (Kordić, 1995: 23–24).

2.1 Vezniške besede, ki uvajajo oziralne stavke, tj. oziralni zaimki, se po navadi omenjajo posebej: podobno kot vprašalni zaimki se tudi oziralniki od navadnih podrednih veznikov ločijo po tem, da v odvisniku, ki je sam stavčni člen v obliki stavka, zaradi nadomeščanja samostalnikov, pridevnikov ali prislovov opravljajo poleg stavčnopovezovalne tudi stavčnočlensko vlogo,⁹ razlika med vprašalnimi in oziralnimi zaimki pa je večinoma formalna.

Formalna tipologija odvisnikov na vezniške, oziralne in odvisnovprašalne stavke, tj. odvisnike z vprašalnim zaimkom, je v slovenski slovnici že tradicionalna (Breznik, 1916: 238; 1934: 211; Bajec

2000: 606); ker pa menim, da sta vprašalnica in oblika pri tem drugotnega pomena, ohranjam termin *skladenjsko-pomenska vloga*, ki ga uporablja S. Kordić (1995).

⁶ S. Kordić (1995: 21) navaja stališče, da so univerzalne lastnosti vseh oziralnih stavkov lahko samo pomenske. Konkretno gre za: 1. nanašalno istovetnost (koreferenco) antecedenta in oziralnika in 2. oziralnik v vlogi izhodišča oz. teme (oziralni stavek vedno kaj pove o antecedentu).

⁷ O tem in o psihološki prepričljivosti prototipnega pristopa h kategorizaciji primerkov — mimogrede: v nekoliko drugačni obliki ga poznajo tudi Quirk idr. (1993: 90) — gl. M. Golden (1996b: 222–23). Prim. tudi monografijo o t. i. nearistoteljanskem pristopu k jezikoslovni kategorizaciji (Taylor, 1995).

⁸ To seveda še ne pomeni, da pristavki in pridevniški ter deležniški polstavki oziralnim prilastkovim odvisnikom niso funkcijsko enakovredni.

⁹ Zaimki so v razpravi pojmovani po zgodnejšem Toporišču (1984: 192–193, 271; 2000: 255–56, 336), tj. kot podvrsta samostalniške in pridevniške besede ter prislova oz. kot posredna poimenovanja predmetnosti, lastnosti in okoliščin.

idr., 1964: 324–25). Toporišič (1984: 506; 2000: 636) jo je samo izpopolnil, ko je skupinam odvisnikov z vezniki, vprašalnimi in oziralnimi zaimki dodal še odvisnike, ki jih uvajajo vprašalni členek (*ali* s pogovorno različico *če*), zveza člena in veznika (*češ da*) ali kar členek (*naj*).

2.2 Po funkcijskem merilu se odvisniki kot stavčne oblike stavčnih členov razlikujejo od odvisnikov kot ustavečen delov stavčnih členov: v prvi skupini so osebkov, predmetni in vsi prislovni (bolje: prislovnodoločilni) odvisniki, v drugi pa prilastkov, odvisnik povedkovega prilastka in t. i. povedkov odvisnik, tj. odvisnik povedkovega določila. Slednja sta v dopolnjevanju glagola v nadrednem stavku sorodna odvisnikom prve skupine, tako da je prilastkov odvisnik zaradi povezave z neglagolsko besedo spet nekaj samosvojega.¹⁰

Skladenjskofunkcijska tipologija odvisnikov ima v naši slovnici podobno kot formalna že močno izročilo (Breznik, 1916: 237–38; 1934: 211; Bajec idr., 1964: 325–34; Toporišič, 1984: 508; 2000: 638). Najbolj razdelana je ta tipologija pri Toporišiču (1984: 508–17; 2000: 638–46), ki pozna tudi odvisnik povedkovega prilastka in kar dvajset t. i. prislovnih odvisnikov.¹¹

3 Prilastkov odvisnik

3.1 Dva tipa prilastka¹²

Oziralni stavek je pogosto v vlogi prilastkovega odvisnika, tj. prilastka v obliki stavka. Ker je prilastek samo del katerega koli stavčnega člena, je sestavnik nadrednega stavka samo posredno (prek podredno zložene besedne zveze). To pomeni, da je v nadrednem stavku antecedent oziralnega stavka kot nosilec sintagme, katere neposredni sestavnik je prilastkov odvisnik.¹³ Antecedent je najpogosteje samostalnica, lahko pa tudi samostalniški zaimek, posamostaljena pridevniška beseda ali samostalniška besedna zveza.

Glede na učinek, ki ga ima prilastkovno določanje odnosnice na število zunajjezikovnih nosilcev (referentov), so tako nestavčni kot stavčni prilastki dveh vrst: omejevalni (restriktivni) in neomejevalni (nerestriktivni).¹⁴ Omejevalni prilastki število nosilcev imenske zveze omejujejo, neomejevalni pa nanj ne vplivajo.¹⁵ Ta pomenska različnost se kaže tudi v skladenjskostrukturnih razlikah, in sicer na ravni sintagme, v kateri ima vlogo prilastka oziralni odvisnik.

Formalno so tako hibridni, saj so samostalniški in pridevniški zaimki pregibni, prislovni pa ne. Zaradi spornosti obsega, v katerem naj bi povedkovnik (predikativ) veljal za samostojno besedno vrsto, se izogibam povedkovniškemu zaimkom, ki jih Toporišič v novejšem času pozna (1992: 366). Poseben klasifikacijski problem je, da so oziralni zaimki — podobno kot vprašalni v odvisnikih — pri Toporišiču obravnavani v okviru samostalniške ali pridevniške besede oz. prislova in hkrati v okviru vezniške besede (1984: 245–46, 271, 272, 275, 277–78, 279, 280, 347; 362, 367–68; 2000: 310–11, 335, 336, 340, 341–42, 343, 411; 426, 430–31).

¹⁰ To, da je s povedkovnim odvisnikom dopolnjeni glagol nadrednega stavka pomensko nepopoln, glagol v nadrednem stavku pri drugih odvisnikih pa je polnompomenski, je z dosledno funkcijskega vidika irelevantno.

¹¹ Toporišič (1984: 508; 2000: 637–38) navaja še dvojico tipologij odvisnih stavkov: v prvi se brez razvidnega merila delitve ločijo t. i. vsebinski, neprislovni oziralni in prislovni odvisniki, pri čemer imajo prvi samostalniški pomen, drugi pa tudi pridevniškega; v drugi tipologiji se odvisniki razvrščajo glede na to, katero besedno vrsto zamenjujejo.

¹² To poglavje se večinoma zgleduje po S. Kordić (1995: 25–30).

¹³ Analiza povedi na t. i. neposredne sestavnice (*immediate constituents*) se je uveljavila zlasti v ameriškem formalističnem strukturalizmu, začenši s klasičnim jezikoslovnim delom *Jezik* iz leta 1933 (Bloomfield, 1950: 161).

¹⁴ Prilastkovna tipa se v strokovni literaturi označujeta z več terminološkimi dvojicami, največkrat pa s poimenovanjema *restriktivni* in *nerestriktivni* (Kordić, 1995: 26), zato bom uporabljal prevedka obeh mednarodnih izrazov (prim. iztočnico *restriktiven* v *SSKJ*). O omejevalnih oziralnih stavkih govori tudi M. Golden (1996a: 251; 1996b: 276).

¹⁵ Razlikovanje dveh tipov oziralnih odvisnikov — čeprav sprva na ravni pojmov, ne nosilcev (Raguž, 1994: 46) — ima v svetu že dolgo izročilo, ki se začneja v 17. stoletju, z racionalistično (univerzalno) filozofsko slovnico oz. logiko iz Port Royala (Raguž, 1994: 42, 43, 45, 61; Golden, 1996b: 32–33). Kljub temu velja nasprotje med obema tipoma za eno najbolj spornih in obravnavanih vprašanj v skladenjskih raziskavah (Raguž, 1994: 42). Prim. opredelitev pri Grepl-Karličku (1989): »Omejevalni so tisti odvisniki, ki omejujejo pomen samostalniškega izraza s tem, da ga pojmovno zožujejo« (451);

Če za zgled omejevalnega oziralnega odvisnika vzamemo drugi stavek povedi *Pričakujem tisto dekle, ki pride jutri*, za zgled neomejevalnega prilastkovnega odvisnika pa isti stavek povedi *Pričakujem tvoje dekle, ki pride jutri*, je kljub temu, da se povedi besedno ločita le v rabi »pridevniškega zaimka«, razlika v strukturi samostalniške zveze z oziralnim stavkom precejšnja.¹⁶ V prvi povedi se najprej omejevalni prilastkov odvisnik *ki pride jutri* navezuje na samostalnik, tako da deiktik potem določa ves preostanek sintagme: *tisto (dekle, ki pride jutri)*.¹⁷ V drugi povedi pa svojilni zaimek samostalniku nanosnik že določa povsem enoumno, tej zvezi pa se nato doda (omejevalnemu sicer homonimni) neomejevalni oziralni odvisnik, ki prinaša zgolj dodatno informacijo: (*tvoje dekle*), (*ki pride jutri*). Neomejevalni prilastkov odvisnik je torej za razliko od omejevalnega neposredni sestavnik samostalniške sintagme. Odtod tudi večja stopnja odvisnosti omejevalnega oziralnega stavka,¹⁸ ki je odvisen tako skladenjsko kot pomensko, medtem ko je neomejevalni stavek odvisen samo formalno, na pomenski ravni pa mu pripada samostojna propozicija.¹⁹

Raba omejevalnega oz. neomejevalnega prilastkovnega odvisnika vpliva tudi na različen logični odnos znotraj povedi. V povedi *Sir, ki je mehak, se lahko maže* oziralni stavek omejuje število sirov, na katere se navezuje povedek nadrednega stavka.²⁰ Če bi prilastkov odvisnik izpustili, bi dobili pomensko drugačno, čeprav slovnično še zmeraj sprejemljivo poved *Sir se lahko maže*, ki v tem primeru ni resnična; iz izkušnje namreč vemo, da vsi siri niso mehki in da se trdih ne da mazati (da je v vzorčni povedi samostalnik *sir* rabljen generično, je razvidno iz njegove zamenljivosti z množinsko obliko: *Siri, ki so mehki, se lahko mažejo*).²¹ Zato je povedek nadrednega stavka pomensko ustrezen samo, če se *sir* nanaša na podskupino teh mlečnih izdelkov, kot jo omejuje oziralni stavek *ki je mehak*.²² Omejevalni prilastkov odvisnik je torej neopustljiv.²³ Logični odnos v globinski zgradbi take povedi je implikacija: če ima samostalnik predikat x, potem ima tudi predikat y; v našem zgledu to pomeni: če je *sir mehak*, potem se *lahko maže*.

Če pa vzamemo drugačno poved, npr. *Sir, ki je mlečni izdelek, je zdrav*, vidimo, da oziralni stavek ne omejuje števila sirov, na katere se navezuje povedek nadrednega stavka. Samostalnik *sir* se

»Neomejevalni so tisti odvisniki, ki pomena samostalniškega izraza ne zožujejo« (453). Simeon (1969b: 286) omejevalni stavek opredeljuje tudi kot »odvisnik, ki opredeljuje ali omejuje kako besedo v glavnem stavku, in zato predstavlja bistveni del glavnega stavka glede na njegov pomen«, medtem ko za neomejevalni stavek pravi, da »ni bistven za smisel ali /.../ je povsem opisen, zato je navadno ločen z vejicama«. Stevanović (1969: 816–17) pojmuje oba tipa oziralnih stavkov še mentalistično, češ da se ločita v tem, ali se z odvisnikom določa še nedoločeni ali že določen pojem. Če zanemarimo kratko in ne najbolj jasno formulacijo v Murkovi slovnici (1843: 67), je bil prvi slovenski slovniciar, ki je razlikoval med omejevalnimi in neomejevalnimi prilastki, Sket v osmi izdaji Janežičeve slovnice (1900: 252–53): »Pridevni prilastkovi stavki imajo dvojen pomen, in sicer: a) omejujejo veljavnost glavnega stavka; na pr. *Pes, ki nič ne laja, globoko zobe zasaja*; ali b) razširjajo njega poved s tem, da mu dodajajo misel, ki bi se lahko izrekla tudi kot glavni stavek; na pr. *Čast je ledena gaz, ki hitro zvodeni*; kot priredje: *Čast je ledena gaz; ona hitro zvodeni*.«

¹⁶ Zgleda sta povzeta po S. Kordić (1995: 26–27), le da prevedena in rahlo prirejena.

¹⁷ Fakultativno rabljeni deiktik *tisti* v povezavi z omejevalnim oziralnim odvisnikom je tu začasno kategoriziran kot pridevniški zaimek; kasneje bo — upam, da z večjo upravičenostjo — opredeljen kot slovenski določni člen (gl. 3.2.2.1).

¹⁸ Ločevanje različnih stopenj odvisnosti stavkov je v skladu s spredaj prikazanim prototipnim pristopom k jezikoslovnici kategorizaciji.

¹⁹ Zato se lahko neomejevalni oziralni stavek pojmuje kot psevdoodvisnik; razmerje v taki povedi je tako podredno samo formalno, pomensko pa gre za priredje. Poved z neomejevalnim prilastkovim odvisnikom se lahko obravnava celo samo kot slogovna različica priredno zložene povedi, saj se vsak neomejevalni stavek lahko pretvori v pomensko enakovredni stavek vezalnega priredja ali pa v vrinjeni stavek. Morda je tudi to razlog, da se raziskovalci oziralnih stavkov osredotočajo predvsem na njihov omejevalni tip, ki je tudi bolj razširjen od neomejevalnega, saj obstajajo jeziki s samo to vrsto oziralnih stavkov (Kordić, 1995: 28–29).

²⁰ Zgledi s sirom so povzeti po S. Kordić (p. t.).

²¹ Comrie (1989: 143) poudarja, da omejevalni oziralni stavek omejuje možni niz nanosnikov samega antecedenta ravno s propozicijo, ki mora v povezavi z dejanskimi nanosniki celotne konstrukcije veljati za resnično.

²² Po teoriji množic je množica, v katero sodijo vsi nanosniki sintagme z omejevalnim oziralnim odvisnikom, podmnožica tiste množice, ki jo sestavljajo vsi nanosniki samostalniškega antecedenta (Raguž, 1994: 45).

²³ To je vidno tudi iz preizkusa z vprašanjem: če se vprašamo po sintagmi z omejevalnim oziralnim odvisnikom, mora odgovor nujno vsebovati tudi stavčni prilastek (Raguž, 1994: 58).

tokrat nanaša na vse primerke skupine in povedek nadrednega stavka se navezuje prav nanje.²⁴ Če bi oziralni odvisnik izpustili, bi bil povedek nadrednega stavka pomensko še vedno ustrezen: *Sir je zdrav*. Neomejevalni prilastkov odvisnik je torej opustljiv.²⁵ Logični odnos v globinski zgradbi povedi je tu konjunkcija: samostalnik ima predikat x in ima predikat y; konkretno: sir je mlečni izdelek in je zdrav.²⁶

Po stavčnem prilastku se sprašujemo deloma različno prav glede na to, ali je omejevalnega ali neomejevalnega tipa. Pirajoč se na Raguža (1994: 52), ki sicer obravnava oziralne odvisnike v (srbo)hrvaščini, bi lahko rekli, da v slovenščini vprašalnici *kakšen* večinoma ustreza odgovor z omejevalnim ali neomejevalnim stavkom, medtem ko na vprašanje *kateri* vedno odgovarjamo samo z omejevalnim stavkom. Tudi v tem primeru se vprašalni zaimek *kakšen* tako kaže kot stilno nezaznamovan oz. »ekstenziven«, medtem ko raba zaimka *kateri* kaže na njegovo stilno zaznamovanost ali »intenzivnost« (prim. Toporišiča /1984: 253; 2000: 318/, ki omenja možnost rabe zaimka *kakšen* namesto *kateri*, in Vidovič Muho /1979: 84/, ki govori o možnem prehodu kakovostnega vprašalnega zaimka med konverzne vrstne pridevniške zaimke; pri tem gre za značilnost neformalnih govornih položajev). Podobno ugotavlja M. Ivić (1983: 97), ko govori o srbohrvaških stavčnih povedih z imenskim povedkom. Če njene ugotovitve apliciramo na slovensko jezikovno gradivo, lahko rečemo, da vprašalnica *kateri* — za razliko od *kakšen* — vedno prejucicira identifikacijski tip povedi v odgovoru, pri čemer je vedno poudarjena razlikovalnost, saj zaimek *kateri* — za razliko od *kakšen* — poudarja naše pričakovanje, da nam bo podatek v odgovoru omogočil prepoznati posameznost, po kateri sprašujemo, med drugimi (podobnimi) posameznostmi. Postavlja se torej vprašanje, ali niso oziralni prilastkovi odvisniki s pridevniško vrednostjo funkcijsko enakovredni lastnostnim pridevnikom, če so neomejevalnega, oz. vrstnim pridevnikom, če so omejevalnega tipa. V pritrtilnem odgovoru nas potrjuje tudi znana ugotovitev, da so samostalniške zveze z lastnostnim pridevnikom proste (aktualizirane), kar pomeni, da po govornem dejanju razpadejo, medtem ko so sintagme z vrstnim pridevnikom stalne (avtomatizirane), in kot slovarska poimenovanja po govornem dejanju ne razpadejo (Vidovič Muha, 1996: 121–25); prvo namreč spominja na imenske zveze z opustljivim, drugo pa na sintagme z neopustljivim stavčnim prilastkom. Razločevalna za oziralni prilastkov odvisnik omejevalnega tipa naj bi bila tudi možnost njegove pretvorbe v (nestavčno) določilo imenske zveze (Gorjanc, 1998: 374).

Pogostost omejevalnih oz. neomejevalnih oziralnih odvisnikov je deloma odvisna od prenosniških zvrsti. Za govorni jezik tako velja, da so v njem pogostejši omejevalni stavki, razlago za to pa bi lahko iskali v tem, da je v govornem jeziku izražanje nasploh preprostejše, da se uporabljajo krajše skladienske konstrukcije in da se zato mnogi oziralni stavki, ki bi bili v pisnem jeziku neomejevalni, v govornem jeziku nadomeščajo s stavki priredno zložene povedi; zato je število neomejevalnih oziralnih odvisnikov v govornem jeziku manjše (Kordić, 1995: 62–63).²⁷

²⁴ Po teoriji množic se množica nosnikov samostalniške zveze z neomejevalnim oziralnim odvisnikom in množica nosnikov samostalnika v antecedentu prekrivata (Raguž, 1994: 45).

²⁵ Če se vprašamo po samostalniški zvezi z neomejevalnim oziralnim odvisnikom, je mogoč odgovor brez stavčnega prilastka (Raguž, 1994: 58).

²⁶ Razlika med omejevalnimi in neomejevalnimi stavki je v bistvu del ustaljenega razločevanja med (obveznimi) dopolnili in (neobveznimi) določili (o tej dvojici nasploh gl. M. Golden /1996b: 182–87/). M. Ivić (1983: 179–80) t. i. determinatorje deli na neobvezne in obvezne: prve se da izpustiti, ne da bi to imelo kakšen vpliv na skladiensko vlogo zveze z determinatorjem, pri izpustitvi drugih pa nastane bodisi nesmisel bodisi sprememba skladienske vloge oz. smisla (M. Ivić determinator sicer pojmuje kot pridevniško ali prislovno določilo v obliki besede ali besedne zveze, mislim pa, da se lahko ta kategorija nanaša tudi na oziralne prilastkove odvisnike neomejevalnega oz. omejevalnega tipa). Raguž (1994: 44) omejevalni oziralni odvisnik kot nujno dopolnilo nadrednega stavka primerja z nujnostjo predmeta ob prehodnem glagolu: ta sicer lahko stoji tudi sam, vendar z bistveno spremenjenim pomenom (prim. nasprotje med *Vidim hišo* in *Vidim 'Nisem slep'*).

²⁷ S. Kordić je do teh ugotovitev sicer prišla s statistično analizo hrvaškega korpusa, ki je zajemal različne funkcijske zvrsti, kljub temu pa menim, da imajo njene ugotovitve širšo veljavo. Avtorica navaja tudi ugotovitev raziskovalcev v zvezi z vrstmi pisane angleščine, po kateri naj bi bila za bolj dodelana besedila značilna večja pogostost in širši razpon oziralnih zaimkov sploh (Kordić, 1995: 59).

3.2 Napovedovanje tipa stavčnega prilastka

Omejevalnost oz. neomejevalnost oziralnega odvisnika je posledica medsebojnega vpliva več različnih dejavnikov, med katerimi so najpomembnejši (Kordić, 1995: 76–77).²⁸

1. vsebina in zgradba oziralnega stavka (prim. npr. razliko med *študenti, ki so marljivi*, in *študenti, ki so vsi marljivi*);
2. vsebina in zgradba antecedenta (prim. npr. razliko med *mesto, ki je lepo*, in *Ljubljana, ki je lepa*, ali *(tisto) dekle, ki sedi*, in *njegovo dekle, ki sedi*);
3. drugo sobesedilo;
4. znanje naslovnika o zunajjezikovni resničnosti (ko naslovnik npr. ve, da ima beseda, na katero se oziralni prilastkov odvisnik navezuje, enkratni nosnik, oziralni stavek razume kot neomejevalni).

Oglejmo si nekoliko podrobneje, kako na tip oziralnega odvisnika vpliva antecedent.

3.2.1 Če je v vlogi antecedenta lastno ime, je oziralni stavek praviloma neomejevalnega tipa, saj je tak vedno, kadar je v njegovem antecedentu poimenovanje enkratnega nosnika. Če namreč za nosnik uporabimo lastno ime, je že tako določen, da se lahko lastnost, ki jo prinaša odvisnik, razume samo še kot naknadna informacija. (Kordić, 1995: 64–66, 72; Katičič, 1986: 377).

Tudi osebni zaimki »vzpostavljajo nedvoumno predmetnostno referenco« (Vidovič Muha, 1996: 117), saj izražajo udeležence oz. neudeležence govornega dejanja (osebni zaimki za 1. osebo izražajo govorečega, za 2. osebo ogovorjenega, zaimki za 3. osebo pa neudeleženca pogovora). V bistvu gre za »globinska lastna imena« (p. t.).²⁹ Če se osebni zaimki pojavljajo v vlogi antecedenta, lahko oziralni odvisnik razumemo praviloma samo neomejevalno (Kordić, 1995: 64, 65, 66–67, 71–72).

3.2.2 Pridevniški zaimki se od pridevnikov pred istim samostalnikom ločijo po stavi in vlogi: če pridevnik, ki stoji bliže samostalniku (npr. *črna majica*), natančneje opredeljuje vsebino samostalniškega pojma, potem pridevniški zaimke, ki je od samostalnika bolj oddaljen (npr. *ta črna majica*), določa način nanašanja (reference) natančneje opredeljene vsebine samostalniškega pojma (npr. kazalnost, svojilnost, nedoločnost, totalnost, nikalnost).³⁰

Pridevniški zaimki se z vidika napovedovanja verjetnega tipa stavčnega prilastka delijo na dve skupini (Kordić, 1995: 76, 78): na tiste, ki prispevajo k spontanemu razumevanju oziralnih stavkov kot omejevalnih, in na zaimke, vezane predvsem na take oziralne odvisnike, ki so najprej razumljeni kot neomejevalni.³¹ V primerjavi z drugimi dejavniki, ki vplivajo na razumevanje oziralnih stavkov, tvorijo pridevniški zaimki skupaj z osebni razmeroma omejeno skupino.³²

²⁸ Tudi zgledi so povzeti po S. Kordić, le da prevedeni (in rahlo prirejani).

²⁹ Pri osebnih zaimkih za 3. osebo je potrebno ločevati med konkretnoreferenčnim pomenom, ki ga imajo ti zaimki kot globinska lastna imena, in v bistvu neosebni pomenom, ki ga imajo ti zaimki v vlogi pozaimenjanja samostalnika (Vidovič Muha, 1996: 118). Naglasne oblike osebnih zaimkov so tako vezane na kategorijo živosti, medtem ko naslonske oblike take omejitve ne poznajo (Perlmutter-Orešnik, 1973: 17–18).

³⁰ O taki razliki med pridevniki in pridevniškimi zaimki govori S. Kordić (1995: 72–73), ki pridevniške zaimke imenuje determinatorji; ti se včasih obravnavajo kot besede z isto distribucijo kot člen (73). Avtorica jih po njihovi stalni vsebini deli na pet skupin (75): kazalni, totalni in nikalni determinatorji ustrezajo trem enako imenovanim razredom pridevniških zaimkov pri Toporišiču (1984: 271; 2000: 335), svojilni determinatorji pri S. Kordić ustrezajo Toporišičevim osebnosvojilnim zaimkom s povratnosvojilnim (p. t.), nedoločni determinatorji pa so v bistvu tradicionalno (širše) pojmovani nedoločni pridevniški zaimki. Da naslednja obravnava pridevniških zaimkov ne bo izčrpana in da bo kaj izrečeno z malce negotovosti, gre pripisati predvsem pomanjkanju kompleksnega korpusa besedil kot tudi odsotnosti strokovne literature, ki bi preučevala napovedovalno moč pridevniških zaimkov na slovenskem gradivu; oboje je zaradi zahtevnosti problematike precejšnja ovira pri iskanju »zakonitosti« v zvezi z nekaterimi zaimki.

³¹ Zavedati se moramo, da lahko mnoge (izolirane) oziralne stavke interpretiramo tako omejevalno kot neomejevalno (Kordić, 1995: 76); prim. že navedeno poved *Pričakujem tvoje dekle, ki pride jutri*, v kateri lahko oziralni prilastkov odvisnik izjemoma razumemo tudi omejevalno.

³² Quirk idr. (1993: 67) tako uvrščajo zaimke med »zaprte besedne vrste«.

3.2.2.1 Kazalni zaimki imajo dvojno vlogo: kažejo lahko neposredno na nanosnik imenske zveze zunaj besedila ali pa na del besedila, kjer je ta nanosnik izrecno določen oz. omenjen (Kordić, 1995: 78). Če je njihova vloga znotrajbesedilna, kažejo bodisi nazaj bodisi naprej; v prvem primeru je njihova raba navezovalna (anaforična), v drugem pa napovedovalna (kataforična) — ta je veliko manj pogosta.

Slovenščina sodi (podobno kot npr. srbohrvaščina ali latinščina) med jezike, ki imajo tri vrstne kazalne zaimke, med katerimi »ta kaže na bližnji, *tisti* na bolj oddaljeni in *oni* na najbolj oddaljeni predmet (stvar, razmere itn.), in sicer v prostoru, času ali v zavesti« (Toporišič, 1984: 276; 2000: 340). Obstajajo namreč tudi jeziki (npr. ruščina ali nemščina), v katerih se tu uveljavlja zgolj nasprotje med bližnjim in nebližnjim (Kordić, 1995: 79). Za slovenske vrstne deiktike je tako značilno, »da referirajočo predmetnost lahko glede na govorečega opredelijo tudi v smislu relativno manjše ali večje oddaljenosti« (Vidovič Muha, 1996: 118).³³ Drugače povedano: *ta* kaže na nekaj, kar je blizu govorečega, *tisti* na nekaj, kar je blizu ogovorjenega, *oni* pa na nekaj, kar je oddaljeno od obeh udeležencev govornega dejanja (latinska slovnica tako že tradicionalno govori o kazalnih zaimkih za 1., 2. in 3. osebo).³⁴ Taki kazalni zaimki imajo torej gotovo »možnost vzpostavljanja nedvoumne predmetnostne reference« (Vidovič Muha, 1996: 118), zato lahko upravičeno pričakujemo, da v vlogi antecedenta pomembno prispevajo k razumevanju oziralnih prilastkovih odvisnikov kot neomejevalnih.

Deiktik *tisti*, ki je v zvezi z oziralnikom *ki* ali *kateri* rabljen fakultativno — uporablja se le, če je posebej poudarjen (Toporišič, 1984: 277; 2000: 341) —, v bistvu ni kazalni zaimek, saj ne izraža relativne prostorske oddaljenosti glede na govorečega, ampak opravlja vlogo določnega člena (Vidovič Muha, 1996: 119).³⁵ Čeprav ima verjetno določni člen v vseh jezikih svoj izvor res v kazalnih zaimkih (p. t.), pa je razlika vendarle precejšnja, saj je oziralni prilastkov odvisnik, ki ga napoveduje neobvezni *tisti*, praviloma omejevalnega tipa.³⁶ Možnost uporabe člena *tisti* se lahko jemlje kar kot merilo za ugotavljanje vrste oziralnih prilastkovih odvisnikov: če je njegova raba v antecedentu možna, gre za omejevalne stavke, sicer pa za neomejevalne.³⁷

Ker je nanosnik samostalniške zveze z uporabo omejevalnega desnega prilastka (stavčnega ali nestavčnega) že enoumno določen, se njegova stalna lastnost izraža z (levoprilastkovnim) pridevnikom v določni obliki, ki ji v nekaterih drugih jezikih (npr. v angleščini ali nemščini) ustreza zveza izraženega določnega člena in pridevnika. V tem smislu je ustaljena pravila o rabi t. i. določne in nedoločne oblike pridevnika³⁸ pri nas prvi razširil Janez Gradišnik v svojih poljudno pisanih jezikovnih priročnikih.³⁹

³³ Da gre za čiste prostorske opredelitve, avtorica dokazuje tudi formalno, tj. s pretvorbo v prislovni kazalni zaimek: *ta človek* < (*tisti*) človek, *ki je tu*; *tisti/oni človek* < (*tisti*) človek, *ki je tam* (p. t.).

³⁴ Gl. Koprivo (1976: 60–61, 194–95).

³⁵ Gl. pretvorbe iz op. 33, iz katerih je razvidno, da ima *tisti* vlogo določnega člena, saj je kazalna vloga (v smislu umestitve v prostor glede na govorečega) prenesena na prislovni zaimek.

³⁶ Če bi lahko rekli, da je vloga določnega člena nasploh zaznamovanje predmetnosti kot znane (Vidovič Muha, 1996: 118), potem je ob zvezi (*tisti*) — *ki* predmetnost znana prav zaradi rabe omejevalnega oziralnega odvisnika. Podobne ugotovitve poznamo v zvezi z jeziki, v katerih je določni člen vedno izražen, npr. za angleščino: Gleason (1961: 130–31) pri analizi povedi na neposredne sestavnice binarno členi samostalniško sintagmo z omejevalnim oziralnim stavkom tako, da je na eni strani določni člen; Quirk idr. (1993: 268) govorijo o kataforični rabi določnega člena pred samostalniškim jedrom, katerega nanosnik je z omejevalnim desnim prilastkom opredeljen kot enkratni.

³⁷ Toporišičevo trditev, da bi »/p/ri pridevniških oziralnih zaimkih /ki in kateri/ [...] v glavnih stavkih vedno lahko postavili kazalni zaimenski par /tisti/* (1984: 277; 2000: 341), bi bilo tako med drugim treba omejiti samo na oziralne prilastkove odvisnike omejevalnega tipa.

³⁸ Toporišič (1984: 263–64; 2000: 328) navaja štiri pravila o rabi določne oblike (lastnostnega) pridevnika, po kateri se nasploh sprašujemo s *kateri* oz. *katere vrste*: 1. v zvezi z že znano lastnostjo kakega samostalnika; 2. za označevanje posebne vrste predmeta (*beli kruh*); 3. za kazalnimi zaimki in za *ves*, kadar ta ne pomeni 'popolnoma, docela' (*tisti dobri prijatelj*, *ves ljubi dan*); 4. v zvezi z vrstno ali samostalniško rabo pridevnika (*lažnivi Kljukec*, *dežurni*). Avtor tu meša vrstne pridevnike, katerih edina (že slovarska) oblika je na *-i* in ki so omejeni na stalne (avtomatizirane) besedne zveze, z lastnostnimi pridevniki, ki dobijo (vrstnim homonimno) določno obliko šele v besedilu in ki se uporabljajo v prostih (aktualiziranih) besednih zvezah (več o tem gl. pri Vidovič Muhi/1996: 121–25/). O nedoločni obliki pravi Toporišič (1984:

Če določni člen *tisti* napoveduje oziralni prilastkov odvisnik, ki bo prinesel merilo za izbiranje podskupine nanosnikov samostalniškega antecedenta, potem je tudi fakultativno rabljeni deiktik *tak(šen)* praviloma vezan na omejevalne oziralne stavke.⁴⁰ To dokazuje tudi njuna pogosta medsebojna zamenljivost ob enakem sobesedilu, in sicer v smislu sopomenskosti ali vsaj blizupomenskosti.⁴¹ Čeprav smo vajeni na *tak(šen)* gledati kot na kakovostni pridevniški zaimek (Toporišič, 1984: 271; 2000: 335), bi ga bilo v kataforični rabi smiselno šteti za neke vrste nedoločni člen, kadar prispeva k identifikaciji predmetnosti kot splošne. Kadar je zamenljiv z deiktikom *tisti* ali kadar je v anaforični povezavi s kakim delom sobesedila, pa v bistvu opravlja vlogo določnega člena.⁴²

Deiktik *tolikšen* Toporišič obravnava kot merni kazalni zaimek (1992: 104), ki večinoma pomeni 'tako velik' (1984: 275; 2000: 340).⁴³ Ker je njegov pomen bolj določen, se zdi smiselno pričakovati, da bo kvečjemu v zvezi z neomejevalnim oziralnim odvisnikom. Nasprotno pa količinski kazalni zaimek *toliko* ni nikakršen signal za tip stavčnega prilastka, saj je v taki imenski zvezi mogoč tako omejevalni kot neomejevalni oziralni stavek.

3.2.2.2 Osebnosvojilni zaimki in povratnosvojilni zaimek *svoj* so pretvorbe osebnih in povratnoosebne, npr. *moj* < (*od*) *mene*, *svoj* < (*od*) *sebe*;⁴⁴ zato »izražajo besedilno določnost, in sicer tako, da vzpostavljajo razmerje med vsebino samostalniškega jedra in katerim izmed udeležencev govornega dejanja« (Vidovič Muha, 1996: 118).⁴⁵ Povsem razumljivo je, da svojilni zaimki v antecedentu pomembno prispevajo k razumevanju oziralnih prilastkovih odvisnikov kot neomejevalnih (Kordić, 1995: 97–98).

3.2.2.3 Nedoločni »zaimek« *nek(i)*⁴⁶ ima v slovenščini podobno vlogo kot nedoločni člen v mnogih drugih jezikih, saj gre za nasledek purističnega poknjizenja pravega nedoločnega člena, ki do danes živi v nezborni slovenščini, tj. naslonke *en*.⁴⁷ Ta »zaimek« se uporablja samo takrat, kadar se želi neznana predmetnost posebej poudariti (Kordić, 1995: 99).⁴⁸ Čeprav je njegov nanosnik neznan, je hkrati tudi že izvzet iz množice vseh možnih nanosnikov, s tem pa individualiziran in določen

264; 2000: 328) samo, da jo »rabimo takrat, kadar odnosnico lastnostno natančneje določamo, tj. kadar se po pridevniku sprašujemo s *kakšen -šna -o*«. Raba t. i. določne in nedoločne oblike pridevnika je obširneje obdelana v slovnici štirih (Bajec idr., 1964: 157–60).

³⁹ Gradišnikova formulacija novega pravila sicer ni povsem ustrezna, saj pravi takole: »Pridevnik / .../ dobi določno obliko tudi tedaj, ko je njegov samostalnik določen z uporabo ustreznih stavčnih členov.« (1993: 125.) Iz nadaljnjih zgledov pa je razvidno, da so z »ustreznimi stavčnimi členi« mišljeni pravzaprav stavčni in nestavčni desni prilastki, o katerih pa je treba dodati, da morajo biti omejevalni.

⁴⁰ Toporišič (1984: 274, 275; 2000: 337, 339) opredeljuje obliko *tak* kot nevtralnno, obliko *takšen* pa kot čustveno oz. pogovorno, in zato za strokovno besedilo neprimerno.

⁴¹ S. Kordić (1995: 95) za vrstne kazalne zaimke (v srbo)hrvaščini navaja, da kažejo na koga ali kaj, medtem ko kakovostni deiktiki kažejo na lastnost koga ali česa v primerjavi s kom ali čim drugim. Nekaj te pomenske razlike, ki je gotovo univerzalna, se seveda kljub pogosti položajni enakovrednosti fakultativnih deiktikov *tisti* in *tak(šen)* navadno ohranja.

⁴² Anaforično se uporablja tudi deiktik *ta*.

⁴³ Obliko *tolikšen* Toporišič (1984: 274, 275; 2000: 337, 339–40) upravičeno označuje kot nevtralnno in pogostejšo od zastarele oblike *tolik*.

⁴⁴ Različica s predlogom je pogovorna.

⁴⁵ Drugače povedano: »S/vojlilnost dejansko predstavlja prostorsko umeščanje predmetnosti glede na udeleženca govornega dejanja./« (p. t.)

⁴⁶ Beseda je pojmovana kot nedoločni zaimek tako v slovnici štirih (Bajec idr., 1964: 186) kot pri Toporišiču (1984: 271; 2000: 335). Poleg daljše dovoljuje *SSKJ* tudi krajšo obliko, ki pa po mojem mnenju ni toliko posledica moderne vokalne redukcije, kot se ta izrazito kaže predvsem v pogovornem jeziku slovenskega osredja, ampak gre verjetno bolj za sintagmatski vpliv spremljevalne nedoločne oblike pridevnika: *neki zanimiv človek* > *nek zanimiv človek*.

⁴⁷ S. Kordić (1995: 98) navaja, da nekateri jeziki uporabljajo »izbirni nedoločni označevalec«, navadno kako obliko besede za 'eno'. V slovenščini se nedoločni člen od glavnega števnika *en* loči po svoji nenaglašenosti.

⁴⁸ Po Toporišiču (1984: 210, 211; 2000: 275, 276) je samostalniška beseda inherentno določna, nedoločnost pa se izraža posebej (avtor kot zgled navaja pogovorno zvezo *en fant*).

(Kordić, 1995: 99, 103). Prisotnost besede *nek(i)* v antecedentu tako prispeva k neomejevalnosti oziralnega prilastkovega odvisnika (99–100, 101). Ta prinaša kako pomembno lastnost, ne da bi vplival na število nosnikov samostalniškega antecedenta (100–101).

Nasprotno pa (oziralno)poljubnostni zaimki označujejo nosnik, ki ni samo neznan, ampak tudi poljuben in neizvzet iz množice vseh možnih nosnikov, zato pa povsem nedoločen in morda celo neobstoječ (103). Oziralni prilastkov odvisnik v taki imenski zvezi je tako praviloma razumljen omejevalno (p. t.).⁴⁹

3.2.2.4 Raba celostnih (totalnih) zaimkov v antecedentu nakazuje, da bodo za dejanske nosnike štetí vsi tisti iz množice možnih, ki jih opredeljuje vsebina oziralnega odvisnika; ta je zato praviloma omejevalnega tipa (Kordić, 1995: 104–105). Nikalni zaimki so po pomenu celostnim resda nasprotni, podobni pa so jim v tem, da tudi oni napovedujejo oziralni stavek, ki bo s svojo vsebino ponudil merilo za izbiranje podmnožice nosnikov; nikalni zaimki namreč poudarjajo, da ni nobenega nosnika, ki bi ustrezal merilu, postavljenem v omejevalnem prilastkovem odvisniku (105).⁵⁰

Za sklep lahko rečemo, da nekateri pridevniški zaimki vplivajo na razumevanje oziralnega prilastkovega odvisnika kot omejevalnega: (fakultativno rabljeni) določni člen *tisti*, (oziralno)poljubnostni, celostni in nikalni zaimki. Po drugi strani nekateri pridevniški zaimki prispevajo k interpretaciji stavčnega prilastka kot neomejevalnega: (zunajbesedilno rabljeni) kazalni zaimki *ta*, *tisti*, *oni*, osebnosvojilni zaimki s povratnosvojilnim in nedoločni »člen« *nek(i)*. Včasih lahko nad vplivom pridevniškega zaimka prevlada vpliv kakega drugega dejavnika (prim. 3.2). Da ti zaimki zares prispevajo k omejevalnosti ali neomejevalnosti oziralnega odvisnika, potrjujejo tudi primeri, v katerih se lahko oziralni stavek razume tako omejevalno kot neomejevalno, brez pridevniškega zaimka v antecedentu pa se lahko interpretira samo kot omejevalni ali pa samo kot neomejevalni odvisnik (Kordić, 1995: 106).

4 Oziralniki

Oziralnik je jezikovno sredstvo, ki oziralni odvisnik povezuje z delom nadrednega stavka. Za razliko od nekaterih drugih jezikov (npr. angleščine) je oziralnik v slovenščini glasovno vedno izražen (ekspliciten).

Vsi slovenski oziralniki so zaimki kot podvrsta samostalniške, pridevniške ali prislovne besede.⁵¹ Samostalniška oziralnika iz skupine zaimkov tipa *kdo* — *kaj* sta *kdor* in *kar* (prvi za človeka in človeku podobna bitja, drugi za vse drugo), posamostaljeni pridevniški oziralnik pa je po Žagarju (1986: 223) *kateri* (prim. pregovor *katera se omoži, se v križe položi*).⁵² Pridevniški oziralni zaimki so štirih vrst: lastnostna sta *kakršen* in *kolikršen*, vrstna *kateri* in *ki*, svojilni *čigar*, *katerega*, *katere* in *katerih*, količinski pa *kolikor* (Toporišič, 1984: 271; 1992: 171; 2000: 335). Prislovni oziralniki, ki so

⁴⁹ Vidovič Muha (1996: 121) tako nedoločne kot poljubnostne zaimke uvršča med besedilno nedoločne. Če se v napovedovanju tipa stavčnega prilastka zares ločijo v zgoraj nakazanem smislu, bi bilo to verjetno treba upoštevati tudi pri njihovem opredeljevanju z vidika besedilne določnosti oz. nedoločnosti.

⁵⁰ Vidovič Muha (1996: 117, 120) celostne in nikalne zaimke kljub temu obravnava kot besedilno določne.

⁵¹ Besednovrstno poimenovanje *prislovna beseda* se v slovenskem jezikoslovlju sicer ne uporablja, čeprav je — po analogiji na samostalniško in pridevniško besedo — edini ustrejni krojni izraz za neposredna in posredna poimenovanja okoliščin in lastnosti, tj. za prislove in prislovne zaimke. Ker imajo lahko tudi nekateri pomensko izpraznjeni oz. splošni glagoli (t. i. glagolski primitivi) vlogo nadomeščanja (Beaugrande-Dressler, 1992: 51–52; Toporišič, 1974/75: 33–34; Vidovič Muha, 1998: 293), bi bilo smiselno govoriti tudi o glagolskih zaimkih, s tem pa tudi o glagolski besedi kot posebni besedni vrsti. Res pa je, da glagolskih zaimkov — za razliko od samostalniških, pridevniških in prislovnih — ne bi mogli razdeliti na enajst pomenskih razredov, kot jih je vpeljal Toporišič (1984: 271–72; 2000: 335–36).

⁵² O tem zaimku, uporabljanem »za uvajanje stavka, ki na splošno določa osebo ali stvar v nadrednem stavku«, SSKJ pravi, da njegova raba peša in da je običajnejša zveza *tisti, ki* ali *vsak, ki*. Taka raba oziralnika *ki* je v slovarju označena kot starinska, verjetno pa je že kar zastarela (*ki so ga poznali, ga niso obsojali*).

za razliko od samostalniških in pridevniških nepregibni, pa so: *kjer, kamor, koder* (prostorski); *kadar* (časovni); *kakor in kolikor* (lastnostna); vzročnostnih oziralnih zaimkov ni (1984: 272; 1992: 171).

Oziralni zaimek ima dvoje vlog: 1. vezniško, ker kaže tako na odvisnost stavka kot tudi na tip odvisnika, in 2. zaimensko, ker zastopa antecedent tako skladenjsko-pomensko kot pragmatično (Kordić, 1995: 36–37). V tem smislu je hkratno uvrščanje oziralnih zaimkov v samostalniško, pridevniško ali prislovno besedo na eni in v vezniško besedo na drugi strani upravičeno, saj oziralniki istočasno povezujejo in nadomeščajo. To jih izrazito loči od podrednih veznikov, ki stojijo zunaj strukture stavka in katerih vloga je samo povezovalna. Opravljanje stavčnočlenske vloge pa oziralnike družijo z vprašalnimi zaimki, ki uvajajo odvisnike. Razlika med vprašalnimi in oziralnimi zaimki je vendarle predvsem v tem, da so »/o/dvisniki z vprašalnimi zaimki /.../ z nadrednim stavkom povezani pravzaprav brez vezniške besede«, tako da so »/p/ovedi kot *Vprašam te, kod si hodil tako dolgo* /.../ enostavno pretvorbe premege govora, podrednost /pa/ je izražena /le/ stavčnofonetično« (Toporišič, 1984: 506–507).⁵³ Če so t. i. odvisni vprašalni stavki res brez vezniške besede, se postavlja vprašanje, ali naj vprašalne zaimke v takih primerih sploh štejemo med vezniške besede.⁵⁴

Ker so v slovenščini oziralni zaimki že po obliki neprekrivni z vprašalnimi in poljubnostnimi, s katerimi so oziralniki v večini slovanskih jezikov v homonimnem razmerju, se zdi formalno opredeljevanje oziralnih odvisnikov na podlagi vezniške besede smiselno. Nevarnosti t. i. krožnih definicij namreč ni, saj lahko oziralni zaimek opredelimo neodvisno od pojma oziralnega stavka, in sicer spet formalno, tj. preprosto kot zaimek z značilnim *r*-jem bodisi na koncu bodisi sredi besede (*kdor — kakršen*). Izjema je le oziralnik *kateri*, ki je edini v homonimnem razmerju z vprašalnim in poljubnostnim zaimkom. Tu je opredelitev oziralnega odvisnika samo na podlagi oziralnika nezadostna, zato je treba upoštevati tudi značilnosti sobesedila, ob katerih bo zaimek, ki je lahko sam po sebi razumljen oziralno, vprašalno in poljubnostno, enoumno interpretiran samo kot oziralnik. Konkretno gre za vezanost oziralnega zaimka samo na odvisnik in za sklonsko neujemanje oziralnika z antecedentom, v prilastkovem odvisniku pa tudi za zapostavljenost oziralnika v odnosu do antecedenta.⁵⁵

Literatura

Bajec, Anton; Kolarič, Rudolf; Rupel, Mirko /in Šolar, Jakob/ (³1964). Slovenska slovnica. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

Beaugrande, Robert Alain de; Dressler, Wolfgang Ulrich (1992). Uvod v besediloslovje. Ljubljana: Park.

Bloomfield, Leonard (²1950) (¹1933). Language. New York: Henry Holt.

Breznik, Anton (¹1916). Slovenska slovnica za srednje šole. Celovec: Družba sv. Mohorja.

— — (⁴1934). Slovenska slovnica za srednje šole. Celje: Družba sv. Mohorja.

⁵³ Toporišič (2000: 636) na ustreznem mestu trdi samo, da so odvisniki z vprašalnimi ali oziralnimi zaimki in členki z nadrednim stavkom povezani »pravzaprav nevezniško«.

⁵⁴ Toporišič sam tu žal ni dosleden, saj kljub zgoraj navedenemu razmisleku vprašalne zaimke, ki uvajajo odvisnike, obravnava tudi v okviru vezniške besede (1984: 362, 368, 506; 2000: 426, 431, 636).

⁵⁵ Toporišič (1982: 177–78) omenja, da se razlika med vprašalno in oziralno vlogo zaimka *kateri* na začetku povedi kaže tudi v stavčni intonaciji, saj je pri vprašalnem zaimku težišče povedi *kateri*, pri oziralnem pa očitno ne (*kateri hoče iti peš na grad?* proti *kateri hoče iti peš na grad, naj se javi*).

- Comrie, Bernard (1989) (¹1981). *Language Universals and Linguistic Typology: Syntax and Morphology*. Oxford & Cambridge: Blackwell.
- Gleason, Henry Allan (²1961) (¹1955). *An Introduction to Descriptive Linguistics: Revised Edition*. New York /etc./: Holt, Rinehart & Winston.
- Golden, Marija (1996a). K-premik in skladijski otoki v slovenski skladnji. *Razprave (Dissertationes) XV*. Ljubljana: SAZU, 237–53.
- — (1996b). O jeziku in jezikoslovju. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za primerjalno in splošno jezikoslovje.
- Gorjanc, Vojko (1998). Konektorji v slovničnem opisu znanstvenega besedila. *SR XLVI/4*, 367–88.
- Gradišnik, Janez (1993). *Slovensko ali angleško? Priročnik za dobro slovenščino*. Celje: Mohorjeva družba.
- Grepl, Miroslav; Karlík, Petr (²1989) (¹1986). *Skladba spisovné češtiny*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- Ivić, Milka (1983). *Lingvistički ogledi*. (Biblioteka XX vek, 61). Beograd: Prosveta.
- Katičić, Radoslav (1986). *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika: Nacrt za gramatiku*. (Djela JAZU, 61). Zagreb: JAZU & Globus.
- Kopriva, Silvo (1976). *Latinska slovnica*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Kordić, Snježana (1995). *Relativna rečenica*. (Znanstvena biblioteka HFD, 25). Zagreb: Hrvatsko filološko društvo.
- Murko, Anton Janez (²1843) (¹1832). *Theoretisch-practische Grammatik der Slowenischen Sprache in Steiermark, Kärnten, Krain und dem illyrischen Küstenlande*. Gräz: Verlag der Fr. Ferstl'schen Buchhandlung.
- Perlmutter, D. M.; Orešnik, J. (1973). *Razlaganje sintaktičnih posebnosti*. Ljubljana: Institut Jožef Stefan.
- Pinker, Steven (²1995) (¹1994). *The Language Instinct: The New Science of Language and Mind*. (Penguin, 10). London /etc./: Penguin Books.
- Quirk, Randolph; Greenbaum, Sidney; Leech, Geoffrey; Svartvik, Jan (1993) (¹1985). *A Comprehensive Grammar of the English Language*. London, New York: Longman.
- Raguž, Dragutin (1994). *Odnosne rečenice s veznikom što*. (Verbum Croaticum; Biblioteka Jezikoslovje, 7). Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Simeon, Rikard (1969a). *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva na 8 jezika: A–O*. Zagreb: Matica hrvatska.
- — (1969b). *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva na 8 jezika: P–Ž*. Zagreb: MH.
- Sket, Jakob (⁸1900). *A. Janežičeva Slovenska slovnica*. Celovec: Družba sv. Mohorja.
- Slovar slovenskega knjižnega jezika I–V, 1970–91*. Ljubljana: Inštitut za slovenski jezik SAZU in Državna založba Slovenije.
- Stevanović, Mihailo (1969). *Savremeni srpskohrvatski jezik (Gramatički sistemi i knjižvenojezička norma): Sintaksa*. Beograd: Naučna knjiga.
- Taylor, John R. (²1995) (¹1989). *Linguistic Categorization: Prototypes in Linguistic Theory*. Oxford: Clarendon Press.
- Toporišič, Jože (1974/75). *Besednovrstna vprašanja slovenskega knjižnega jezika*. *JiS XX/2–3*, 33–39.

- (1982). Nova slovenska skladnja. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- (1984) (1976). Slovenska slovnica: Pregledana in razširjena izdaja. Maribor: Založba Obzorja.
- (1992). Enciklopedija slovenskega jezika. (Leksikoni CZ; zbirka Sopotnik). Ljubljana: Cankarjeva založba.
- (2000). Slovenska slovnica: Četrta, prenovljena in razširjena izdaja. Maribor: Založba Obzorja.
- Vidovič Muha, Ada (1979). Pridevniške zaimenske besede. XV. SSJLK. Ljubljana: Filozofska fakulteta, 65–97.
- (1996). Določnost kot besedilna prvina v slovničnem opisu slovenskega jezika (ob Kopitarjevi slovnici). Kopitarjev zbornik. (Obdobja, 15). Ur. Jože Toporišič. Ljubljana: SSJLK, 115–30.
- (1998). Pomenski preplet glagolov *imeti* in *biti* — njuna jezikovnosistemska stilistika. SR XLVI/4, 293–323.
- Žagar, France (1986). Slovenska slovnica in jezikovna vadnica. Maribor: Založba Obzorja.

Robert Cazinkić

UDK 811.163.6'367.335

SUMMARY

RELATIVE ATTRIBUTIVE CLAUSES

Typical relative clauses are dependent clauses functioning as postmodifiers. They are introduced by a relative pronoun juxtaposed to the antecedent, whose syntactic, semantic and pragmatic roles are preserved in the relative clause. This is the relative clause prototype defined in the typological model like any other category on the basis of features repeating in a large number of tokens in a corpus. Categories are in this model conceived as continua. In consequence, linguistic descriptions do not exclude atypical members of a category. Different atypical members of a category may depart from the prototype features to a greater or lesser extent. In Slovene, a relative clause is always a dependent clause containing a relative pronoun in which the antecedent's syntactic, semantic and pragmatic roles are preserved.

The category of a dependent clause is normally determined on the basis of formal and functional criteria. In the formal typology, dependent clauses are divided into conjunctive, relative and (dependent) interrogative clauses; from a functional point of view, there is a difference between those functioning as a clause element and those functioning as part of a phrase which realizes a clause element.

Attributive elements — both clausal and non-clausal — are of two types, depending on whether they restrict or not the number of items to which their noun phrase refers: restrictive (not omissible) and nonrestrictive (omissible). This semantic distinction is reflected in syntactic differences on the level of noun phrases containing a relative attributive clause (the nonrestrictive attributive clause is an immediate constituent of the noun phrase,

while the restrictive attributive clause is not). The use of a restrictive or nonrestrictive clause respectively leads also to a different logical relation in the deep structure of such a sentence (implication or conjunction). In Slovene, questions with *kakšen* ('of what sort') may usually be answered using either a restrictive or a nonrestrictive clause, while the question *kateri* ('which') is always answered using a restrictive clause. The frequency of the two types is to some extent different in written and spoken language.

The type of the attributive element depends on the content and structure of the relative clause and its antecedent, on the context, and on the addressee's extralinguistic knowledge. The definite »article« *tisti* ('that'; = 'the'), (relative)indefinite, universal and negative adjectival pronouns in the antecedent typically make an attributive clause restrictive, while proper names, personal pronouns (with specific reference), demonstrative adjectival pronouns *ta* ('this'), *tisti* ('that'), *oni* ('distant that'), possessive pronouns (including the reflexive possessive), and the indefinite »article« *nek(i)* ('some'; = 'a(n)') contribute towards a nonrestrictive interpretation of the attributive clause.

All Slovene relative words are pronouns, a subcategory either of the nominal, adjectival or adverbial category. But they also belong to the category of conjunctives, linking the relative clause to the antecedent in the superordinate clause. Most relative pronouns differ morphologically from interrogative and indefinite pronouns; therefore relative clauses and relative words are usually determined on the basis of formal properties.